

İÇİNDEKİLER

Giriş	15
I — EMEK VE SERMAYE İLİŞKİLERİ KARŞISINDA İKTİSATÇILAR	16
II — TÜRKİYE'NİN GERİ KALMIŞLIĞININ NEDENLERİ	19
1) Yaşanılan Çağı Tüm Akımlarıyla İzleyip Kavrayamamak	20
2) Ülkemizde Her Devrin Ortaya Çıkardığı Olanakları İktisadî Düzlemde Patlatamamak ...	20
III — İKTİSADÎ SEFERBERLİĞİNİN NEDENLERİ ...	22
1) Kalkınma Hızı Yetersizliği	22
2) Konut Sorunu	24
3) Köy »	25
4) Yol »	26
5) Okulsuzluk	26
6) İşsizlik	27
7) Dış Ödemeler Dengesizliği	27
8) Ticaret Filomuzun Yetersizliği	27
IV — TÜRKİYE'NİN SAHİP OLDUĞU ATIL İŞGÜCÜ POTANSİYELİ	28
1) Türkiye'de Atıl İşgücü	28
A — Tarım Sektöründeki İşsizlik	29
B — Tarım Sektörü Dışındaki İşsizlik	30
C — Değişik Araştırmalara Göre İşsizlik Sorunu	30

V — TÜRKİYE'DE YARDIMLAŞMA (İMECE) OLAKLARI VE HALKIN BAZI İŞLERE KATILIMI	35
1) Bölgesel İmeceden Ulusal İmeceye	35
2) Türkiye'de İmecenin Şehirlere Göre Dağılımı	
3) Köy Yolları İçme Suları ve Elektrige Halk Katılımı	
4) Bölgelere Göre Bu Yardımların Dağılışı	
5) Okul Yapımına Halkın Katkısı	
VI — ATIL İŞGÜCÜNÜN İKTİSADI KALKINMA DOĞRULTUSUNDA SEFERBERLİĞİ -	
1) Teknoloji ve İşgücü	
2) İşç Nereden ve Nasıl Başlamalı	
3) Seferberliğin Şekilleri	
A — Köylü Ulus	
B — Şehirli İşsizin ve Gençlerin Katılışı ...	
C — Bu Günkü Şekliyle Türk Ordusunun İktisadi Kalkınmaya Katılması	
4) Organizasyon Sorunu	
VII — YAPILACAK İŞLERİN SEÇİMİ SORUNU	
VIII — ÇEŞMENİN KENARINDA SUSUZLUKTAN ÖLMEK	
SONUÇ	

[Diğer bölümler, müteakip sayıda yer alacak ve numaralanacaktır.]

TÜRKİYE'DE ATIL İŞ GÜCÜNÜN İKTİSADÎ KALKINMAYA KATILMASI VEYA İKTİSADÎ KALKINMA SEFERBERLİĞİ

Dr. Beşir HAMİTOĞULLARI

Giriş

Bir israf ekonomisinin bütün özelliklerini yansıtan az gelişmiş Türk ekonomisinde, iktisadî kalkınmayı hızlandırabilecek atıl kaynaklardan birisi de, bu günkü şekliyle kalkınmayı köstekleyen ve sayısı milyonlarla belirtilen atıl iş gücü potansiyelidir.

Esas olarak, Türkiye'de iktisadî kalkınmanın stratejik değişkeni olan nüfus faktörünün, iktisadî kalkınmada sağlayabileceği çok değerli desteğe dikkatlerin çekilmek istendiği bu incelemede; sırasıyla: Emek ve Sermaye unsurları karşısında iktisatçıların tutumu, Türkiye'nin geri kalmışlığının nedenleri, Türkiyede iktisadî seferberliğin nedenleri, ülkemizin sahip olduğu iş gücü kaynakları, memleketimizde yardımlaşma ve yadanişma (imece), gelenekleri ve yurt düzeyinde halkın, yol, su, okul, elektrik gibi faaliyetlere, fiziksel ve parasal olarak bulunduğu katkılar, atıl iş gücü kaynaklarının iktisadî kalkınma doğrultusunda harekete geçirilmesi, bu katılışın bazı şekilleri, yapılacak işlerin seçimi gibi noktalar üzerinde durulacaktır. (*)

(*) Fakültemiz «Yayın Talimatnamesi» nin bazı kısıtlayıcı hükümleri, incelemenin tümünün bu sayıda çıkmasına imkan vermediğinden, geriye kalan kısım, bu sayıyı izleyecek, dergide yer alacaktır

I. EMEK ve SERMAYE İLİŞKİLERİ KARŞISINDA İKTİSATÇILAR

Gayri Safi Millî Hasılanın yetersiz artışı, az gelişmişliğin nedenlerinden birisidir. Bu ise, sahip olunan tüm üretim unsurlarından yeterince yararlanamamak anlamına gelir. Oysa az gelişmiş ülkelerin çoğunda, Türkiye'de olduğu gibi, en çok malik olunan fakat buna karşın en az kullanılıp değerlendirilen üretim unsuru emektir. Bundan ötürü az gelişmiş ülkelerde, geri kalmışlığa karşı savaş, düşük istihdama karşı savaş anlamına gelmektedir. Az gelişmiş bir ülkenin iş gücü piyasasını damgalayan, korkunç kantitatif ve kalitatif dengesizlikleri izleyince, J. Bodin ile, K. Marx'ın şu sözleri şimşek gibi çakıyor insanın kafasında: «İnsan kaynağından daha değerli bir zenginlik olamaz.»; «İnsan kapitali, kapitalerin en değerlisi».

Düşük istihdamın normal bir durum gibi gösterildiği Türkiye'de bugün açık ve gizli bir işsizler ordusunun bulunduğu kabul edilmekle beraber, bu işsizliğin, kesin nitelik ve niceliği ile çözüm yolları düzleminde ve ülkemizin sağladığı özel olanaklar ortamında nelerin yapılabileceği konusu, halen tüm yönleriyle, aydınlanmış değildir.

İşsizlik sorununun, boyutlarını (ki yeteri ölçüde bu bile belirlenememiştir), kapsamını belirtmek gibi passif incelemelerle yetinilmemelidir. Az gelişmiş ülkelerin iktisatçıları, aydınları ve yöneticileri, boşu boşuna israf edilmekte olan bu çok değerli ekonomik kaynağı, atıl düzeyden, iktisadi kalkınmaya dayanak olabilecek aktif düzeye yükseltecek, rasyonel ve verimli kullanma yol ve yöntemlerini araştırmalıdır.

Türkiye dahil, temel konu, bütün az gelişmiş ülkelerde, yeterince birikememiş sermaye boşluğunu; teknik ve teçhizat eksikliklerini, bol olan emek unsuruyla kapatmağa yönelmektir.

Atıl duran geniş iş gücü kaynaklarını, temel bir yatırım politikasına araç yapmak, bir diğer deyişle, kıt olan sermayenin engelleyip, zorlaştırdığı iktisadî kalkınmayı, hızlandıracak odaklarda, sermaye yerine, emek unsurunu kullanma olanak ve yöntemi işlenmeğe kapalı tutulmuştur.

Klasik üretim faktörleri: Tabiat, Sermaye ve Emek olduğuna ve herhangi bir mal üretmek, bu unsurlar arasındaki, değişik tertiplere bağlı olduğuna göre, üretimi, diğer iki faktörden, daha farklı ve güçlü olarak iki yönden etkileyen emek (iş gücü), kaynağı neden sermayeden daha değersiz ve küçümsenen bir unsur olsun?

İnsan kaynaklarını (insan kapitali), limanlar, demir ve kara yolları, sulama tesisleri gibi donatım, yatırım malları tarzında ele almak konusu oldukça yenidir.

Ekonomi politiğin, büyük teorisyenlerinden bazıları (Adam Smith ve Alfred Marshall), insan kaynaklarının önemini kavramışlardı. Fakat yaşadıkları ülkelerin farklı koşulları, kendilerini bu konuya yöneltmekten alakoyuştur. Sonra gelen iktisatçıların çoğu da, benzer nedenlerin etkisi altında, üretim sürecinde, en büyük önemi, bol oranda sahip oldukları sermayeye vermişlerdir.

Gerek ulusal üretim seviyesinin yükseltilmesi, ulaşılması önemli bir hedef haline gelirken; gerekse gelişmiş ve gelişmeye istidatlı olan ülkelerde, iktisadî kalkınma hızının yükseltilmesi, önemli bir konu olarak ortaya çıkarken, üretim sürecinin en gerekli unsurlarından biri olan «emek», cephesi bütün yönleriyle 20. asra gelinceye dek, sözcüğün en geniş anlamında ihmal edilmiştir.

Asırları kapsayan iktisadi fikir ve doktrin tartışmaları içinde «emek» sorunu özel olarak ve derinliğine ele alınmamış, sadece düzeysel plânda ve o da başka problemleri aydınlatmak amacıyla ele alınmıştır.

Batının özel kalkınma biçimi ve olanakları içinde, 19. asır iktisatçılarından, üretimi kalkınma süreci içinde, emek unsuruna lâyık olduğu önemin verilmesi zaten beklenemezdi. Bu asrın, «ulusların hızla nüfuslarını arttırıp, sahip oldukları ülkede tutunmalarını ve komşularına nazaran daha kalabalık, daha güçlü bulunmalarını», öngören siyasal felsefesi dışında, iş gücünü, ekonomik olarak ele alıp yörüngesine oturtmak gibi bir gayret görülmez.

Zaten «Mahreçler Kanunu», ile diğer teorik analizler ve sonuçlara olan bağlılık, bol sermaye kaynaklarıyla hızla gelişen endüstrileşme, emek unsurunun önemini gizleyerek, etken bir değişken olma zorunluluğunu duyurtamamıştır.

Batı ekonomilerini sarsan 1929 bunalımının, ortaya çıkardığı güçlükler doğrultusunda, dikkatler yeniden üretimin beşerî cephesine çevrilmiş, istihdam ve millî gelir problemleri, iki dünya savaşı arasında ele alınan teorik izahlarda açıklık kazanarak, geliştirilmiş ve Keynes sonrası tartışmaların bile önemli konuları haline gelmişti.

Fakat özellikle 2. Dünya Savaşından sonra, gelişmeye başlayan Batı ekonomilerinde erişilen ve sürdürülen tam istihdam ha-

li, klâsiklerde olduğu üzere, iktisadî büyüme ve gelişme meselelerinde, dikkatleri yeniden emek dışındaki unsurlara, kapital ve uzun süreli teknolojik gelişmeye yöneltmiştir.

Kalkınmış Batı iktisatçılarının tutumu, kendi ülkelerinin kalkınma süreci için en isabetli bir tutum olduğu ölçüde, az gelişmiş ülkelerin ise, durumuna uymamaktadır.

Günümüzün iktisaden gelişmemiş ülkelerinin, gelişmiş batının, kalkınma yöntemlerini, denemelerine veya izlemelerine ne imkân vardır ve ne de zorunluluk...

Az gelişmiş ülkelerde, ekonomik gelişme için en başta gelen kaynak nüfustur. Özellikle sınırlı kapital kaynakları, gelişme için, bol olan beşeri kaynakların kullanılmasının azamîleştirilmesini zaruret haline getirmektedir. Çünkü bu ülkeler, hem geniş beşerî olanaklara sahip, hemde bu ülkelerin çoğu, yüksek nüfus artışı gösteren ülkeler grubuna dahil bulunmaktadır.

Böylece yeterli olmayan, kapital, madenler ve diğer doğal kaynaklar yanı sıra, bol olan beşerî unsurun, mümkün olan en yüksek seviyede istifadeye arzedilmesi, çok önemli bir sorun haline gelmektedir.

Ekonomik kalkınmanın, amacı olduğu kadar, aracı da, olabilen insan ve onun üretici güç olarak ortaya koyduğu emek - işgücü» faktörü sırasıyla iktisadi kalkınmaya ana yurtluk etmiş, Avrupa'da, ekonomik süreçlerin doğduğu ve olgunlaştığı o özel ortamda, genellikle sermaye bol, emek kıtı. Batı'da sermaye birikiminin ilki, 14. asırda başlayıp 18. asra varan, diğeri, 18. asırda başlayıp, günümüze kadar sürüp gelen iki aşamayı kapsar. Emeğin oransal olarak kıt olduğu günümüz gelişmiş ülkelerini kapsayan batının, özel kalkınma aşamalarında, emeğe dayanan bir modelin gelişemeyeceği normal bir sonuçtur. Onun için sermaye unsuruna dayanarak kalkınan batı, insan gücüne ağırlık veren, bir iktisadî kalkınma modeline uyan bir örnek vermekten yoksundur. Buna karşın iktisadî kalkınmayı hızla gerçekleştirmek zorunluluğunda olan ve sermayeye yeteri ölçüde sahip olmayan günümüzün az gelişmiş ülkelerinin bol miktarda sahip oldukları insan gücüne iktisadî kalkınmayı dayandırarak iyi örnekler vermeleri mümkündür. Üçüncü Dünyaya siyasal kurtuluş alanında ilk örneği vermiş olan Atatürk Türkiye'si, aynı örneği iktisadî kalkınma alanında da tekrarlayabilir.

Günümüzün geri kalmış, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri, kalkınmış ülkelerden özellikle, çok daha farklı, iktisadî,

siyasî ve sosyal bir ortamda bulduklarından ve bu ayrı ortamın yarattığı yeni problemleri çözmek gibi bir durumla karşı karşıya bulduklarından ve daha önemlisi çözemedikleri sermaye birikimi sorunu karşısında bol miktarda sahip oldukları, emek faktörünü, kalkınma sürecinde ve ap ayrı bir düzeyde ele almak durumdadırlar. Nitekim kalkınmış ülkelerin denemeleri bize, bir ülkenin kalkınabilmesi için, sahip olduğu en geniş iktisadî kaynağı, en iyi şekilde, yine sahip olduğu en yetersiz iktisadî kaynakları yine en verimli bir tarzda kullanabildiği yerde gerçekleştiğini göstermektedir.

Bugün Türkiye'nin çözmek zorunda olduğu sorunlar, ekonomi politik biliminin ışığı altında aydınlatılmaktan fazla, ülkemizde elinde tuttuğu siyasal ve ekonomik egemenlik dolayısıyla sınırlı bir zümrenin kendi lehine kurup işlettiği bilinen kuralsız düzenin kısır çerçevesinde ele alınmaktadır.

Memleketimizin nüfus artış hızı, doğumu sınırlayıcı tedbirlerle sosyo - kültürel ortam dolayısıyla dondurulamaz. Çok az oranlarda sınırlı bir etki yaratsa bile, işsizlik sorununu yakın gelecekte çözemeyeceği söylenebilir. Ülkemizde mevcut işsiz ordusunu, yabancı ülkelere ihraç etmek de, işsizlik sorununu çözmez; olsa olsa, bu gün patlaması muhtemel olan bir bunalımı biraz ileriye geciktirebilir.

Yurt iktisatçı, aydın ve yöneticilerine düşen görev, Türkiye'nin sahip olduğu bütün iktisadî kaynakları ortaya koymak ve bunların en rasyonel bir tarzda kullanılma yollarını göstermek, özellikle atıl bir kapasite halinde israf edilen geniş iş gücü kaynaklarını, iktisadî kalkınmaya dayanak yaparak, israf ve sömürü yanları galip gelen ekonomimizin, bu çıkmazlardan kurtulmasına yardım etmektir.

II. TÜRKİYE'NİN GERİ KALMIŞLIĞININ NEDENLERİ

Yer yüzünün çeşitli kesimlerinde, tarihin değişik aşamalarında; güçlü devletler, büyük imparatorluklar kurmasını bilen ve bugün imparatorluklar kurup da geri kalmış ve hatta yıllarca egemen olduğu ülkelere bile daha gerilerde bulunan tek ulus olan milletimizin; 44 yıllık Cumhuriyet rejimine rağmen, 1968 yılında neden halen iktisaden az gelişmiş bir ülke olduğu sorunu, tarihsel akış içinde sayısız nedenlere bağlanabilir. Bu geri kalmışlığın, tüm nedenlerini - ayrıntılarına inmeden iki kısımda derlemek mümkündür. Geçerli gibi görünen iki nokta şudur :

1) Yaşanılan Çağı Tüm Akımlarıyla Birlikte İzleyip Kavrayamamak :

Değişen koşulların ortaya çıkardığı yeni unsurların kurduğu ortama ayak uyduramamak, kısaca değişen çağların sürekli gerisinde kalmak ve memleketi bu yeni koşulların çizdiği yeni yörüngelere oturtmamak. Örneğin : Matbaanın icadı 275 yıl sonra ancak memleketimize gelebilmiştir. Yeni kıt'alar, yeni ülkeler keşfedilirken, rönesanslar, reformlarla diğer ülkeler, köhnemiş yapılarını yenileştirip, güçlenirken, kendi kabuğu içinde, çağ değiştiren dünyadan habersiz olarak sıkışıp atıl kalmak, Osmanlı İmparatorluğunun kurtulamadığı bir niteliğiydi. 18. asırda gerçekleştirilen I. Endüstri İhtilâli ile çağımızın hızla girdiği otomasyon, elektronik, atom gibi II. teknolojik ihtilâlinin ve bunun doğurduğu yeni gereklere, uyamamak, çağdaş yaşayışın dışında kalmak. «Artık askeri tümenlerle, ham madde ya da sermaye gibi şeyler bir kudret ölçüsü ya da aracı olmaktan çıkmıştır. Fabrikalar bile bu gücün sadece gözle görülebilen birer belirtisinden başka bir şey değildir. Çağdaş güç demek, yaratma yeteneği, yani teknoloji demektir. İşletilecek kaynaklar, artık kafalarda aranmalıdır». (1)

Teknolojik gelişmenin çağımızda ulaştığı aşamaya, değil ülkemizin yükseltilmesi, bu teknolojinin, ülkemizde kullanılacak kısımlarının yurdumuza ithal bile, alabildiğine gecikmekte ve çoğu kez, bu doğrultudaki ithal başlayınca, aynı konuda bir başka teknolojik buluş çıkararak, ilk buluşu eskitmektedir.

2) Fırsatları değerlendirememek :

Ülkemizde her devrenin ortaya çıkardığı ve iktisadî kalkınmaya dayanak olabilecek (iktisadî kaynakları), gerektiği ölçüde ekonomik düzlemde «patlatamamak», harekete geçirememek, kısaca ulusal problemleri, yerli yapının özellikleriyle birlikte kavrayacak nitelikte, bir iktisadî yol, yöntem (sistem), içinde değerlendirememektir, örneğin : sadece Cumhuriyet devri ele alınırsa :

a) 1939 - 1945 yılları arasında, yüzlerce milyonu aşan çok değerli bir döviz rezervinin, atıl bırakılması, verimli yatırımlara yöneltilmemesi;

b) 1950 - 1960 yılları arası ele geçirilen olaganüstü bazı olanakları, yeteri ölçüde ve gerektiği gibi değerlendirmeden ısrat etmek;

(1) J.J. Servan SCHREIBER, Amerika Meydan Okuyor : Bölüm III.

c) Günümüzde memleketin en çok sahip olduğu olanakları, tam ve rasyonel olarak işletmemek v.b.

Gerçekten 1968 Türkiye'si de yakasını, bu adeta geleneksel olmayı da aşan, ve bir nevi alın yazısı haline getirilen alışkanlıkların, geriletici, duraklatıcı etkisinden kurtaramamıştır. Çoğu kişinin sandığının tersine bu gün Türkiye'de iktisadî kalkınmayı frenleyen en güçlü dar boğaz, ne «parasızlık», denilen yetersiz sermaye birikimi ne de tasarruf yetersizliği değildir. Bu konuda temel sorun, Türkiye'nin bol oranda sahip olduğu iktisadî kaynakları, kıt ölçüde sahip olduğu diğer olanaklara ekleyerek en rasyonel ve verimli tarzda kulanabime yol ve yöntemlerini gösterecek ve uygulayacak, yetişmiş insan gücünün yetersizliğidir.

Bugün yurdun, iktisadî kalkınmasını hızlandırıp, gerçekleştirmek için, ülkemizin sahip olduğu bütün kaynakları, plâna rağmen, en iyi şekilde ve yeterince kullandığımızı iddia etmeğe olanak yoktur. Sulama, enerji, ulaştırma gibi alanlarda kullanılması mümkün olan yurt ırmakları, boşu boşuna denizlere, hem de vatan topraklarının, en değerli özünü taşıyarak akmakta, toprak reformu yapılamadığı için topraktan alınabilecek yüksek verim, son derece düşük kalmakta; ulusumuz, özellikle protein besini bakımından açlık düzeyinde, bir yaşantı sürdürmesine karşın, bol miktarda kıyılarımıza vuran ve boğazlardan geçen balık sürüleri, yeteri ölçüde yakalanamadan, karasularımızdan serbestçe geçebilmektedir.

«Su kaynaklarımızın, potensiyel gücünün 60 milyar kilowatt saat olduğu sanılmaktadır. Günümüzde bunun ancak % 4 ünden faydalanılabilmektedir. Taş kömürü rezervimiz 1 Milyar 300 Milyon ton iken 7,5 Milyon tonu ancak çıkarılabilmekte, linyit rezervimiz 970 Milyon ton olup, sadece yılda 9 Milyon tonu çıkarılabilmektedir. Petrol rezervimiz 80 Milyon ton olmasına rağmen, çıkarılabilen 2 Milyon tondan ibarettir». (2).

Özellikle şu anda iktisadî kalkınmaya, büyük ölçüde bir katkıda bulunması ve onun temel direklerinden biri olabilecek, çok değerli bir üretim unsuru olan ve bu incelemede asıl konumuzu teşkil eden insan-gücü dahi değerlendirilememektedir.

Nüfus ile iktisadî kalkınma arasındaki organik ilişkiler çerçevesinde, insan gücü sorunu, memleketimizin kendine özgü koşullarında iktisadî kalkınmanın stratejik değişkenini teşkil etmektedir. Buna rağmen alışılmış klasik şekli dışında, I. ve II. B. Y. Kalkınma Plânlarında yer almayan; gerek bu plânların gerekse

(2) İnşaat Mühendisleri Odası. XIII .Genel Kurul. D. S. I. Genel Müdürü Neş'et AKMANDAR.

son bütçenin Parlömento da tartışıldığı sıralarda, bir tek millet-vekilinin bile değinmediği ve bu günkü şekliyle ekonomik baskılar doğuran ve daha ilerde sosyal-ekonomik bunalımlar yaratabilecek olan, halbuki bir başka organizasyon içinde iktisadî kalkınmayı hızlandırabilecek, çok değerli bir üretim unsuru olan atıl iş gücünün iktisadi kalkınma için seferber edilmesi son derece önemli bir konu olarak ortada durmaktadır.

III. İKTİSADİ SEFERBERLİĞİN NEDENLERİ

Ülkemizin genellikle sahip olduğu bütün iktisadî güçleri ve özellikle atıl iş gücünü, harekete geçirme mecburiyetinde olmasının bir diğer değişle, bir iktisadî seferberliği gerçekleştirmesinin zorunluluğunu iyice kavrayabilmek için, 1968 Türkiye'sinin çözmek durumunda bulunduğu sorunlardan bazılarının boyutlarını hatırlamak gerekir :

34 Milyon'a yaklaşan nüfusuyla, Türk Ulusu, çoğunluğuyla kendini yoksulluğun, cehaletin ve hastalığın kahredici pençesinden halen kurtaramamıştır. Aşağıya çıkarılmış bir kaç somut örnek, durumu aydınlatmak için yararlı olabilir.

1) Kalkınma Hızı Yetersizliği :

Türkiye'nin, son yıllarda bir değişme sürecine girerek gelişmeğe başladığını belirten göstergeler vardır. Fakat bu gelişme hızı ve biçiminin, ülkemizin ihtiyaçları ve olanaklarıyla kıyaslayarak değerlendirilmezse, anlamsız veya az anlamlı olur.

Bu güne kadar gerçekleştirilen kalkınma hızını, Türkiye'nin sahip olduğu ekonomik kapasiteye, ülkemizin ulusal ihtiyaçları ve yurdumuzun, diğer kalkınmış ve kalkınan ülkeler arasındaki korkunç farkla kıyaslayınca, doyurucu bulmak mümkün olamıyor.

Aşağıdaki Tablo : I., 1953 ile 1962/1963 yılları arasında adam başına düşen gelir endeksinin bazı memleketlerde ve Türkiye'de kaç puan kazandığını göstermektedir.

Tablo : I — (Faktör Fiyatlarıyla G.S. Yurtiçi Geliri, Sabit Fiyatlarla, 1955 = 100)

ÜLKE	PUAN
Bulgaristan	63
İsrael	59
İtalya	53
Yunanistan	49
Türkiye	13
Suriye	11

Kaynak : Birleşmiş Milletler, 1964 yılı istatistiklerinden alınmıştır.

Tabloda yer alan komşu ülkeler içinde, ülkemizin Suriye dışında ne ölçüde yavaş geliştiğini, yukarıdaki rakamlar yansıtmaktadır.

Birçok ülkenin hızlı ve dengeli kalkındığı çağımızda, gerek komşularımızla, gerekse işbirliği yaptığımız ve sıkı ittifaklarla bağlı bulunduğumuz, diğer ülkelerle aramızdaki mesafe giderek büyümektedir. 2 no.lu tabloda bunu izlemek mümkündür.

Tablo : 2 — Fert Başına Düşen Millî Gelir, U.S. (1968 yılı)

<u>Ülke</u>	<u>Millî Gelir</u>	<u>Ülke</u>	<u>Millî Gelir</u>
Türkiye	290 (Dolar)	A. B. D.	3.840 \$
İtalya	1.180 »	İsviçre	2.480 »
İsrael	900 »	İsveç	2.730 »
İspanya	770 »	Fransa	2.060 »
Yunanistan	690 »	Danimarka	2.320 »
Belçika	1.910 »	Almanya	2.010 »
Kanada	2.670 »	Norveç	2.020 »
İngiltere	1.910 »		

Kaynak : L'Observateur de L'O.C.D.E., No 32, Şubat 1968

Oysa, O. C. D. E., nin, Kalkınma Departmanı Direktörünün Türkiye hakkındaki bir etüdüne göre, Türk halkına, ayakta durabilmesi için, asgarî yiyecek ve sağlık durumu sağlayabilmenin fiyatı olarak fert başına yıllık 500 - 700 dolarlık bir gelir şart koşulmaktadır. (3) Yine bir başka etüde göre (4), O. C. D. E.'nin gelişmiş ülkelerinin, fert başına düşen millî geliri 1962 - 1970 yılları arasında, yılda ortalama 75 U. S. dolar artarak 1900 den ortalama olarak 2500 dolara yükselecektir.

Halbuki Türkiye, % 7'lik bir kalkınma hızı gerçekleştirse bile bu, yılda ortalama olarak 7,5 dolarlık bir artışı aşmadığından, yukarıda adı geçen ülkelerle, Türkiye arasındaki gelişme farkı, on misli büyüyerek sürecektir. Kaldığı 1963 - 1967 yılları arası, kalkınma hızının gerçekleşme oranı % 6,4 dü aşamamıştır. Fakat yukarıdaki örneklerin ışığında şayet öngörülen kalkınma hızı gerçekleşmiş olsaydı ve ilerisi için şüpheli olmakla beraber

(3), (4); B. HAMİTOĞULLARI; «La Planification du développement économique en Turquie», Sh : 241. Faculté de Droit et Des Sciences Economiques. Paris. 1965.

gerçekleşse bile, ne gelişmiş ülkelerle aramızdaki farkı kapatacak ne de biraz ilerde bazılarına değineceğimiz büyük ulusal problemlerimizin çözülerek, ulusumuzun çağdaş yaşayışa kavuşturulmasına yetebilecektir.

Kaldığı bugünkü kalkınma biçimi, ne sektörler arası, ne bölgeler arası, dengeli bir gelişmeyi ve adil bir gelir dağılımını ne de halkımızın en zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasına cevap verebilmektedir. II. B. Y. K. Plânında «tarımsal nüfusun % 68,8'inin tarımsal gelir içindeki payının % 24,8 olduğu, işledikleri tarımsal arazinin 1-50 dekar arasında bulunduğu, bu toplum katlarının, kişi başına yıllık gelirinin 485 T.L. sınını aşmadığı belirtilmektedir.

Yeteri ölçüde beslenemiyen Türk halkı, yeryüzünün en çok buğday tüketen ulusudur. Yurdumuzda insan başına düşen kalorinin % 71,8 i tahıldan sağlanmaktadır. Yurdumuzda gelir dağılımında büyük farklılıklar bulunduğuna göre, halkın çoğunluğu, ulusal ortalamalarda gösterilen gıdaları dahi alamamaktadır.

Türkiye'de yaşayan nüfusun % 2,5 u veremlidir. Yılda 500 bin anne, istenmeyen çocuk yüzünden düşük yapmakta ve bunu, 12 bini bilgisizlik yüzünden ölmektedir (II. B.Y.K.P.)

2) Konut Sorunu :

Şehirli nüfusun % 40'ı sıhî, % 60'ı gayri sıhî konutlarda ikamet etmektedir. Köylülerimiz ise, taş ve topraktan yapılmış izberlerde, hatta mağaralarda, her türlü medeni tesisten yoksun, ilkel tarzda bir yaşantı ortamındadır.

Bugün Ankara halkının % 59'u, İstanbul'un % 45 sı, İzmir'in % 33 ü, Adana'nın % 45' i, Bursa'nın % 31, İskenderun'un % 38, Samsun'un % 35 Erzurum'un % 35'i gece kondularda yaşamaktadır. Günümüzün kısır tutumu değişmeden sürerse, 1977 yılında şehirlerde yaşayan nüfus 25 milyona yükselecek ve konut yapımı temposunda değişiklik olmazsa 12,5 milyon şehirli insan evsiz barksız kalabilecektir.

II. B. Y. K. Plânı dönemi içinde, sadece nüfusu on bini aşan şehirlerde, nüfus artışının ortaya çıkarabileceği ek ihtiyacı karşılayabilmek için 637 bin yeni konut yapılması gerekecektir. Ortalama standart şehir konutunun en az 33 bin T.L. sına mal olduğu hesaplanırsa, sadece artan nüfusun yarattığı ek ihtiyacı karşılayabil-

mek için kabaca 22 Milyar T.L. sına yakın paraya ihtiyaç vardır (D. P. T. raporu ve çalışmaları).

«1965 de büyük şehirlerdeki toplam konut sayısı, 3 milyon 430 bindir. Bunun 16 bini çadır, mağara gibi yerlerdir. Mevcut konutların % 59 u sağlam, % 24 ü onarılabilir. % 17 si ise çürüktür. 200.000 konutun ise, hiç penceresi yoktur». (Hıfsızsihha Okulunun Sağlık Bakanlığına sunduğu raporda Türkiye'de 100.000 kişinin halen çadır ve mağaralarda yaşamakta olduğu belirtilmektedir).

3) Köy Sorunu :

Türkiye'de köy sayısı (muhtarlık), 35.877 ye, bağımsız yerleşim ünitesiyle birlikte bu rakam 65.277 ye varmaktadır. Bu köylerin 13.270 si orman köyüdür ve tüm köylerin % 37 sini teşkil etmektedir. Yapılan incelemeler toplam köy nüfusunun yaklaşık olarak % 30 nun orman içi veya orman kenarında yaşamakta olduğunu yansıtmaktadır. 5508 orman köyünde yapılan araştırmalar, bu köylerin % 62 sinin buldukları yerlerde kalkındırılabilceğini, % 38 inin ise, buldukları yerlerde kalkındırılmalarının mümkün olmadığını göstermektedir. Bunun gibi, 36 bine ulaşan muhtarlıktan ancak, 23.000 kadarının elektrikleendirilmeye müsait olduğunu göstermektedir (5).

Nüfusumuzun ancak % 36 sı elektrik enerjisinden yararlanabilmektedir. 1.071 kent ve kasabadan 650 si ve 35.000 köyden ise sadece 610 nun elektriği vardır. Böylece memleketimizde elektrikli köy oranı % 1 den bile daha azdır.

1966 yılı sonunda 65 bin köy ve yerleşme biriminin 25 bininin içme suyu yoktur, 19 bininin ise, içme suyu yetersizdir. (6)

Gerek adı geçen bu ihtiyaçların karşılanması, gerekse bazı yerleşme ünitelerinin yeniden yerleşmeye tabi tutulması zorunluluğu büyük fonlara ihtiyaç göstermektedir.

Aksi takdirde, en iyi ihtimalle, bugünkü tempoyla, her yıl 500 köyün elektriğe kavuşturulması nazarı dikkate alınacak olursa, mevcut 36 bin muhtarlıktan, ancak 23 bin kadarının elektrikleendirilmeye müsait olduğu hatırlanırsa, geriye kalan 22.340 köyün bu gidişle ancak 45 yıl sonra yani 2012 yılında elektriğe kavuşabileceği ortaya çıkmaktadır.

(5,6) Köy İşleri Bakanlığı, Genel Md., lük yayınları, 1968 Malî Yılı Raporu.

4) Yol Sorunu :

60.000 km. lik yolun sadece 34 bin km. si yaz ve kış geçit verebilmekte, geriye kalanı sadece yazın geçit verebilmektedir. Ve sadece 13 bin km. lik asfalt yolumuz vardır. Halbuki Türkiye'de 200 bin km. lik asfalt yola ihtiyaç vardır», (7) «Ve sadece mevcut yolların her zaman geçit vermesi ve standart hale getirilerek asfaltlanması için 18 Milyar T.L. sına ihtiyaç vardır» (8).

Köy yolu ihtiyacı ise, 150.000 km. dir. Yapılmış köy yolu : 28.890 km. yalnız yazın geçit veren köy yolu 17.380 km. İz ve patika köy yolu : 103.730 km. Yapılmış köy yolundan yararlanan köy sayısı : 6.635. 22 Milyona varan Türk köylüsünün, 19 Milyonu yoldan, 15 Milyonu içme suyundan ve 21 Milyonu elektrikten yoksundur. (9).

«Köylerimizin 1965 de % 92 si yoldan, % 67 si, içme suyundan % 98 i elektrikten yoksundur» (10).

5) Okulsuzluk :

Bugün muhtarlık olan 35.877 köyün üçte biri ilk okulsuzdur. Ayrıca küçük yerleşme ünitelerini de hesaba katarsak, okulsuz toplulukların sayısı 18 bine varmaktadır. Ayrıca 1965 yılında Türkiye'de okuma yazma bilmiyenlerin oranı % 52 idi. 1967 yılında okuma yazma bilmeyen nüfusun 11 milyon 500.000 ni bulduğu ve bu gidişle 1977 de bu rakamın 18 Milyona yükselme tehlikesinin bulunduğu hesaplanabilmektedir.

D. I. E., nin yayınladığı 1967/1968 geçici rakamlarına göre memleketimizde 7-14 yaşlarındaki 6.829.891 çocuktan, ancak 4.239.194 ü ilk okula gidebilmektedir. Demek oluyor ki, 2.590.697 çocuk okula gidememektedir. «İlkokul çağındaki 2 Milyon çocuğun bugün okulsuz olduğu, T.Ö.D.M.F. nıncada belirtilmektedir» (11).

«Türkiye'de yaklaşık olarak 8.500.000 hektar sulanabilir arazi bulunmasına rağmen, bunun ancak, 1,5 milyon hektarı sulanabilmektedir (II. B. Y. K. P., sh. 60).

(7) Orhan Alp, Yeni Gazete. Eylül, 1967 -Tunceli konuşması-

(8) Bayındırlık Bakanı, 25. Şubat. 1967 gazeteleri.

(9) Sabit Osman Avcı -Köy İşleri Bakanı- Senatodaki bütçe tartışmasından 1967

(10) Mehmet Gölhan, Y. S. E. Genel Md. Mv. Y. S. E. Dergisi, Mayıs, 1966 sayısı.

(11) T. Ö. D. M. F. Kurultayına sunulan «Öğretmenliğimiz 120'inci yılında eğitim durumumuzun raporu. 1968.

6) İşsizlik :

İlerde, üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağımız bu sorun, büyük problemler yaratmaktadır. Gerçekten şu anda ülkemizin sahip olduğu sınırlı fonlar, yetersiz teknik olanaklar, çalışabilecek çağda olanlar için istihdam yeri yaratacak kudretten uzaktır. 1967 yılında tarım sektörü dışında 429 bin, tarımda aralık ayında kullanılmayan işgücü : 7 Milyon 800.000., en faal olan Temmuz ayında ise 910.000, İş ve İşçi Bulma Kurumunda dışarıya gitmek için sıra bekleyenlerin sayısı 800 bini aşmaktadır.

7) Dış Ödemeler Dengesizliği :

Uzun yıllardan beri kronik olarak açık veren dış ödemeler bilançosunun, son yıllardaki yıllık ortalama açığı, 250 Milyon Dolar çevresinde dolaşmaktadır. Arttırılmayan ihracatımız ile, giderek artan ithalât ihtiyaçlarının karşılanması için başvurulmuş dış borçlar giderek ağırlaşmaktadır. İç ve dış borçlar 44 Milyara erişmektedir. Sadece dış borçların tutarı : 1 Milyar 415 Milyon Dolar tutmaktadır (Cumhuriyet, 12.12.1967). Maliye Bakanı Cihat Bilgehan, Türkiye'nin döviz ile ödenmesi zorunlu olan dış borcu, 1 Milyar, 319 Milyon dolardır diyordu (Cumhuriyet, 2, Şubat, 1968). Ve 1968 yılı programının gerçekleşmesi için 314 milyon dolarlık bir dış finansmanın gerektiği bildirilmektedir.

T. C. Merkez Bankası'nın yıllık özel raporunda bildirilen 39 Milyar 653 Milyon liralık borçların 21 Milyar 447 milyon lirası yabancı memleketlere olan borcumuzdur, denilmektedir.

Buna rağmen, büyük ümitler bağlanan turizm, dış ödemeler açığını kapatabilecek, bir gelir yaratacak hale gelememiştir. Yine başlangıçta büyük ümitler yaratan işçi dövizleri meselesi de, ön görülen gelişmeleri izleyememekte durgun bir aşamaya girdikten sonra, istikrarlı bir durum kazanamamaktadır.

Yeteri ölçüde arttırılmayan ihracat, eklenen bu nedenlerle Türkiye'de iktisadî kalkınmayı, gerçekleştirebilecek yatırımların ithalâta bağlı olan kısımları, döviz kıtlığından ötürü gerçekleştirilememekte ve iktisadî kalkınma, döviz yetersizliği dar boğazı karşısında duraklamaktadır.

8) Ticaret Filomuz :

Ticaret filomuz bile, ulusal ihtiyacı karşılamaz haldedir «bütün iddia ve gayretlerimize rağmen, Ak Deniz'de ancak bir iki Af-

rika devletinin önünde bulunabiliyoruz. Kara Deniz'de Bulgaristan ve Romanya'nın inşaat kapasitesi itibariyle bizden 2-3 misli önde olduklarını görüyor ve özellikle Bulgaristan'ın yatırımlarını ibretle takip ediyoruz. «Yugoslavya ve İspanya'da takriben on yıl kadar önce ele alınan bu konu o kadar gelişmiştir ki, her iki memleket bütün dünyanın ilk 12 memleketi arasına girmiş bulunmaktadır. Yunanistan bizden ileride olduğu gibi, büyük yeni bir tersanenin de yapımına başlamıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Port Fuat'taki yeni tersanesinin kapasitesi, memleketimiz kapasitesini çoktan aşmıştır». (12)

Buraya kadar kısaca anılan ulusal sorunlardan bir kaçı, Türkiye'de atıl duran iktisadî kaynakların harekete geçirilmesini ve bir tüketici - israf ekonomisi olan kuralsız ekonomik politikanın rasyonelleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

21 Milyar tahmin edilen 1968 yılı bütçesiyle Türkiye, Avrupa'da bile orta büyüklükteki bir işletmeden daha büyük fonlara sahip sayılmaz. Oysa ülkemiz, çözmek zorunluluğunda olduğu büyük boyutlu sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum ülkemizde, bir yandan mevcut kıt kaynakların en verimli bir tarzda kullanılmasını, öbür yandan ise, kullanılmadan atıl bekleyen diğer geniş iktisadî kaynakların harekete geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

IV. TÜRKİYE'NİN SAHİP OLDUĞU ATIL İŞ GÜCÜ POTANSİYELİ

Nüfusun iktisadî kalkınmaya gönüllü olarak katılması konusunda Türkiye'nin sahip olduğu olanaklar, önce atıl iş gücü kaynakları olarak, sonra da Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaygın halde bulunan değişik yardımlaşma - dayanışma (İmece), şekilleri gibi nüfusun iktisadî kalkınmada kullanılmasına olanak veren sosyo - kültürel çerçeveye değinmek isteyeceğiz.

1) Türkiye'de Atıl İş Gücü :

Eksik veya yetersiz istihdam, iktisaden az gelişmiş olmanın, hem nedenlerinden biri, hem de sonucu gibi gözükmektedir.

Yüksek veya yeterli bir kalkınma hızının gerçekleştirilemediği memleketimizde istihdam meselesi çözülmemiş zorlu bir konu olarak ortada durmaktadır.

Düşük istihdamın ülkemizdeki tezahür şekli, genellikle şehirlerde klâsik açık işsizlik ve verim düşüklüğü, köylerde ise, kulla-

(12) Prof. Teoman Özalp; Cumhuriyet, 6. Ocak. 1968.

nılmayan atıl iş gücüne eklenen gizli işsizlik şeklinde kendini göstermektedir. Ulusal üretime bir katkısı bulunmayan bu değerli iktisadî kaynağı, kullanabilmek; tarım sektöründe bulunan geniş gizli işsizliği ortadan kaldırmak kadar, bu sektörde atıl bir kapasite halinde bekleyen mevsimlik işsizliği de çözmek, yurt ekonomisinin çok önemli bir sorununu teşkil etmekte, üretici olabilecek milyonlarca insan, tüketici kalarak yurt kalkınmasını kösteklemektedir.

1968 yılı programında da belirtildiği gibi, 0 - 14 yaş grubu arasında bulunan nüfusun, genel nüfus içindeki payı % 48 e erişmekte ve yüksek doğurganlık sonucu, bu eğilimin daha da artacağı sanılmaktadır.

«... 1967 yılı içinde, 15 - 64 yaşları arasında olup çalışmakta olan aktif nüfusumuzun 13.738.900 kişi olduğu müşahede edilmektedir ki, 1965 nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 31.391.207 kişi ve artış oranının % 2,6 olduğu hatırlanırsa, toplam nüfusumuzun yaklaşık olarak % 41,6 sının faal olduğu hesaplanmaktadır». (13).

Demek oluyorki, Türkiye'de % 50 yi bulamayan faal nüfus - çalışanlar -, üreticiler, 0 - 14 yaşları arasında bulunan ve genel nüfusun % 48 ni teşkil eden, passif nüfusa eklenen, çalışabilecek çağdaki tüketicilerin durumu da hatırlanırsa, ekonomiye katkıda bulunan hali hazır üretken yaş gruplarının, taşıdığı yük daha da ağırlaşmaktadır. «Bağımlılık», diye nitelendirilen bu yük, doğurganlık hızıyla orantılı olarak artmaktadır.

A) Tarım Sektöründeki İşsizlik :

Tablo : 3 — Tarım Sektöründe Mevsimlere Göre İş Gücü Talebi ve İşsizlik 1967

	A y l a r				
	Aralık	Mart	Haziran	Temmuz	Eylül
	(Bin Olarak)				
Toplam iş gücü ihtiyacı	2.283	4.425	4.429	9.173	4.725
Kullanılmayan iş gücü	7.800	5.658	5.654	910	5.358

(Toplam işgücü arzı, 4 no. lu tabloda yer almaktadır).

Kaynak : D. P. T., Kalkınma Planı, 2. Beş Yıl. 1968-1972; Sh : 132

(13) İktisadi Rapor - 1968, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve T. B. Birliği, Sh. 39, Ankara.

**Tablo : 4 — 1967 Yılında Tarımda Azamî Mevsimlik İş Gücü Arzı
İş gücü Talebi ve Gizli İşsizlik**

Talep, Arz ve İşsizlik	Yıl : 1967
Azamî evmsimlik iş gücü talebi	9.173 (bin kişi ola.)
İş gücü arzı	10.083 »
Gizli işsizlik	910 »
Gizli işsizlik oranı	% 9,9 »

Kaynak : D. P. T., 2. B. Y. K. P., Sh : 133

B) Tarım Dışı Sektörlerde İşgücü Talebi, İşgücü Arzı ve İşsizlik

Tablo : 5 — Arz, Talep ve İşsizlik (Bin kişi olarak)

	Yıl : 1967
Arz	4.198
Talep	3.799
İşsizlik	399
İşsizlik Oranı	% 9,5

Kaynak : D. P. T., 2. B. Y. K. P., Sh : 133

3, 4, ve 5 nolu tablolarda yer alan D.P. Teşkilâtı, rakamlarına göre, tarım sektöründeki gizli işsizlik, yılın en faal ayı olan Temmuz ayında 910 bin kişi (% 9,9); yılın en ölü ayı olan Aralık'ta ise yine 1967 yılında, kullanılmayan işgücü miktarı 7 milyon 800 bine erişmektedir. Aynı dönem için, tarım dışı sektörlerdeki işsizlik ise, 399.000 ne varmaktadır (% 9,5).

C — Bazı Araştırmalara Göre İşsizlik Sorunu :

Bir diğer hesaba göre: «Türkiye'de 1967 yılında 821 bini % 8,2 tarımda, gizli işsiz, 429 bini % 10 u, tarım dışında açık işsiz olmak üzere, 1 milyon 250 bin işsiz bulunmaktadır.

«Halen 16 - 65 yaş arasında çalışan insanlarımız 15 milyon 226 bini bulmuştur. Endüstride çalışanlar 2 milyon civarındadır. Geriye kalan 12 - 13 milyon ise, tarım sektöründe çalışmaktadır. Halbuki yapılan araştırmalar, şunu gün ışığına çıkarmıştır ki, «ziraî sektörde yılda ortalama 214 gün çalışılmakta ve ortalama olarak 6 milyon insana ihtiyaç bulunmaktadır» (14).

(14) Doç. Dr .Nusret Ekinici, Milliyet Gazetesi, 1967.

Eğer bu araştırmalar doğru ise, açık ve gizli işsizlerin ülkemizdeki oranı 7 milyonu aşmaktadır ki bu nokta D.P. Teşkilâtının yaptığı hesaplarla da uyuşma halindedir.

Bir başka araştırma ortaya koyduğu rakamlar «Tarım sektöründe öteden beri bir gizli işsizlik bulunduğunu belirtmektedir :» 1959 yılındaki üretim miktarı ve üretim tekniği temel alarak yaptığımız hesaplarda da 1959 yılındaki üretim için 1 milyar, 627 milyon iş gücüne ihtiyaç olduğu tesbit edilmiştir. 1959 yılındaki faal ziraî nüfus miktarı: 9,811.000 olduğuna göre, çiftçinin yılda ancak 165 gün çalıştığı bir başka deyişle 1959 yılındaki ziraî istih-sâlin «aynı yılda mevcut faal ziraî nüfusun, 165 günlük mesaisi ile elde edilebileceği anlaşılır.»

«Yıl içinde çalışılabilir gün sayısı 275 gün kabul edildiğinde 1959 yılındaki iş gücü miktarı 2 milyar 698 milyon (9.811x275) iş günüdür. Aynı yılda istih-sâl edilen ürünler için lüzumlu iş miktarı 1 milyar 627 milyon iş gücü olduğuna göre 1959 yılında ziraatteki iş gücü miktarı 1 milyar 71 milyon iş günüdür ki bu takriben 4 milyon faal ziraî nüfusa tekabül eder. Yılda çalışılabilir gün sayısı 300 gün olarak kabul edildiğinde (ki tabii şartlar bakımından kabul etmemek için hiç bir engel yoktur), atıl iş gücü miktarı 1 milyar 316 milyon iş günüdür. Bu takriben 4,4 milyon faal ziraî nüfusa eşittir.

«1963 yılında ziraat sektöründe çalışan nüfus miktarı, 11 milyonu bulduğu ve 1959 - 1963 yılları arasında ziraî istih-sâlde, istih-sâl tekniği ve işsizlik entansitesi bakımından pek fazla bir değişiklik olmadığı kabul edilerek bir hesaplama yapılacak olursa, 1963 yılında ziraat sektöründeki atıl iş gücü miktarının 4,5 - 5 milyona yaklaştığı anlaşılır» (15)

Birinci B.Y.K. Plânı da tarım sektöründeki gizli işsizliğin miktarını : yılın, en faal ayı temmuz için 800.000 en durgun ayı olan ocak için ise, 8.300.000 olarak saptamıştı.

Türkiye'de bilinen doğurganlık seviyesinin yüksekliğine son yıllarda büyük ölçüde artırılmayan tam istihdam gerçeği eklenince 1958 yılından bu yana yukarıdaki farklı araştırmalarında işaret ettiği doğrultuda, açık ve gizli işsizliğin arttığı kabul edilebilir.

1965 - 1966 yıllarında, İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Eskişehir, G. Antep, Kayseri gibi, 8 büyük ilimizde, D.İ. Enstitüsü tarafından uygulanan hane halkı iş gücü anketinin sonuçlarından

(15) Doç. Dr. İbrihm Aksöz, **Eylem**, Sh : 35-41, 1. Ekim. 1964.

bir kısmı, konumuzu bir diğer açıdan aydınlayabilecek niteliktedir.

6 nolu tabloda, nüfusu bir milyon ve yüzünü aşan şehirlerimizde, tesbit edilen işsizlik oranları görülmektedir.

Tablo : 6 — Büyük Şehirlerde İşsizlik Oranları

ŞEHİRLER	İş Arayan Oranı	İş arayan, iş bulunamayacağı kanısıyla iş aramayanların oranı
İstanbul	% 5,3	% 5,9
Ankara	% 6,0	% 6,2
İzmir	% 6,4	% 7,1
Adana	% 6,5	% 7,2
Eskişehir	% 6,1	% 6,6
Bursa	% 5,2	% 6,0
Kayseri	% 6,7	% 7,4
G. Antep	% 7,0	% 7,0
Toplam	% 5,7	% 6,2

Görüldüğü gibi şehirlerin hiç birinde işsiz oranı % 5'in altında olmadığı gibi İstanbul ve Bursa dışında kalanların hepsinde oran, bu 8 şehir ortalamasının üstündedir. Bilindiği gibi, işsizliğin % 3,5 - 5 oranlarını aşmış olması normal kabul edilmemektedir. «Bu oranların» söz konusu şehirlerin 1972 nüfuslarına uygulanması, yani istihdam hedeflerinin bu güne kadar olduğundan daha iyi bir biçimde gerçekleşmeyeceği varsayımı halinde, şehirlerdeki işsiz miktarları aşağıda yer alan tablodaki gibi olacaktır.

Tablo : 7 — Büyük Şehirlerdeki Tahmini İşsiz Miktarları

ŞEHİRLER	1972 Nüfusu (Geçmiş Eğilim) İçindeki İşsizler	1972 Nüfusu (Plân Etkisi) İçindeki İşsizler
İstanbul	48.734	52.128
Ankara	35.439	42.408
İzmir	14.214	14.750
Adana	13.386	15.394
Eskişehir	9.714	12.096
Bursa	6.947	7.586
Kayseri	5.661	6.721
G. Antep	6.992	8.231
Toplam	141.077	159.250

Devlet İstatistik Enstitüsü anketi dışında da, bazı çalışmalar, özellikle gecekondularındaki işsizlik oranlarıyla ilgili rakamlara yer vermişlerdir.

İmar ve İskân Bakanlığının ilgili dairesi elemanları, Ankara da Gülveren, Çiçinbağları ve Topraklık gecekondularında bu oran % 6,4 olarak tesbit etmişlerdir. Aynı dairede yapılan çalışmalar, İzmir'in Günçeşme gecekondularında bu oran % 10,4 olarak ortaya çıkarmıştır.

«İşsiz ve boş nüfus oranları kadar, önem taşıyan bir konu da, istihdam edilmekte olan nüfusun çalıştıkları saat sayısı ve çalıştığı işin nev'i, şeklidir. Seyyar satıcılık, simitçilik, ayakkabı boyacılığı, hammallık, at arabacılığı ve özellikle büyük şehirlerdeki apartman kapıcılığı, iş olmalarına rağmen, bu gibi işlerde çalışanların yüksek oranda bulunmasını, sıhhatli bir gelişmenin işareti saymağa imkân yoktur. Bu noktaları daha yakından aydınlatan çalışmalar, başlıca gelişmemiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de büyük şehirlerdeki şişmenin, köylerden gelen gizli işsizliklerden ileri geldiğini ve bunların yine gizli işsiz olarak kaldıklarını gösterebilir. Eldeki sınırlı araştırmalar bu noktayı biraz da olsa aydınlatmağa yetmektedir.

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi elemanlarının bazı gece kondu bölgelerindeki 210 aile üzerinde yaptıkları bir anketin sonuçları da bu bölgedeki ailelerden % 34'nün işlerinin süreli olmadığını bildirdiklerini göstermiştir. Yukarıda söz konusu edilen İmar ve İskan Bakanlığı gecekondularına göre de, odacılık, kapıcılık gibi işlerle meşgul gecekonduların oranı, Ankara'da % 11,6, İzmir de % 6, Çankaya gecekondularında % 22 olup, bu oran başka bazı semtlerde % 54, hatta % 70'e yükselmektedir.

Bütün bu değişik incelemeler, farklı rakamlar vermesine rağmen, gizli ve açık işsizliğin yoğun olduğu noktasında birleşmekte ve memleketimizde geniş iş gücü kaynaklarının, değerlendirilmeden atıl bir servet halinde bırakıldığını göstermektedir.

«Mevsimlik işsizlik, gizli işsizlik ve potansiyel işsizlik biçimlerinde, kendini gösteren ziraat sektöründeki yetersiz çalışma, Türkiye'de atıl iş gücünün temel direklerinden birini teşkil etmektedir.

Aktif nüfusun, ziraat sektöründe 12 - 13 milyona vardığı ve bu sektörde yılda ortalama olarak 214 gün bir çalışma ile, 6 milyon in-

sana ihtiyaç olduğu hesabı doğru ise, adı geçen bu sektörde miktarı 6-7 milyona varan, harekete geçirilebilecek bir atıl işgücü rezervi var demektir. İş günü olarak ise, bu kayıp, 1 milyar, 284 milyon iş günü kaybını ifade etmektedir. Tarım sektöründe çalışan işçilere günde ortalama olarak 6-7 T.L. ücret ödendiği kabul edilirse, Türkiye'nin sadece tarım sektöründe atıl duran işgücü dolayısıyla değer kaybı 8-9 milyar T.L. sı çevresindedir. Buna bir de, bu atıl işgücünün tüketici niteliği eklenirse, ulusal ekonomi üzerindeki yıkıcı etkisi daha iyi anlaşılır.

Türkiye'de bulunan açık, gizli, mevsimlik, işsizlik hakkında ileri sürülen iddialar, yapılan incelemelerin ortaya koyduğu rakamlar, bazı itirazlara neden teşkil edecek durumda olabilir. Memleketimizde özellikle istihdam konusunda, mevcut istatistikî bilgilerin yetersizliği, tahmin payını ve dolayısıyla hata oranını arttırmaktadır. Aslında işgücü rakamlarının, güvenilirlik derecesinin artması için, eksik ve tam istihdam seviyeleri arasındaki farkı, kesinlikle yansıtacak rakamlara ihtiyaç vardır.

Biz burada, işsizliği kesin rakamlarla ortaya koymak veya bu problemi tartışmak durumunda değiliz. Konunun rakam yönünün tartışma götürür yanına rağmen, boyutlarını ortaya koyan bazı göstergelerin varoluşu bile, problemin üzerinde durduğumuz konu bakımından önemle durulmasını gerektirecek vehamettedir.

1961 yılı sonuna kadar, yurt dışında çalışmak için, İş ve İşçi Bulma Kurumuna 1.033.500 İşçi baş vurmuş ve bunların 195 bininin (% 18,5), Batı Avrupa ülkelerine gitmesi gerçekleşmiştir. Geriye kalan 833 bin 500 ü Avusturalya'ya gitmek isteyen 100 bine yakın kişiyle birlikte sırada beklemektedir.

Fakat hiç şüphe yoktur ki, bu rakama dahil olanların hepsi açık veya gizli işsiz olmayabilir. Fakat iş sahibi olup da, işini terketmek isteyenlerin bile, işine verimli sonuçlar doğuracak kadai bağlı ve memnun olmadığı meselesini ortaya çıkardığından üzerinde ayrıca önemle durulması gereklidir.

Bu gün Türkiye'de açık işsizlik, gizli işsizlik, mevsimlik işsizlik şeklinde karşımıza çıkan düşük istihdam meselesini, sadece el ve ev sanatlarının geliştirilmesi, dışarıya emek ihracı ve etkisi sınırlı, şüpheli, doğum kontrolü gibi palliatif tedbirlerle çözüme imkân yoktur. İşçi ihracı ve işçi dövizleri konusunda öngörülen he-

defler de gerçekleşmemiştir. Şayet gerçekleşmiş olsaydı bile, çözüm yine uzun vadeli ve radikal olmazdı. İşgücümüzü ithal eden ülke ekonomisinde, başlayacak muhtemel bir bunalım, Türkiye'ye karşılamaya ve integre etmeğe hazırlıklı olmadığı kitle halinde dönecek işçiler, şimdiden çapı hesaba gelmeyecek ölçüde bunalımlar yaratabilir. Uzun vadeli ve sağlam bir istihdam politikası izlemek gereğinin zorunlu kıldığı endüstrileşmeye gitmeden bu problemi çözmek mümkün değildir. Ve Türkiye sahip bulunduğu atıl insan gücünü, gönüllü olarak iktisadî kalkınmaya dayanak yapabilirse, iktisadî kalkınma hızı yükseltilebilir, istihdam meselesi çözülebilir. Buna rağmen bu, Türkiye'de yapılamıyorsa, biri teoriden diğeri bu günün iktisadî sisteminden gelen iki engel yüzündendir.

V. TÜRKİYE'DE YARDIMLAŞMA (İMECE) OLANAKLARI VE HALK KATILIMLARI

Buraya kadar memleketimizin sahip olduğu ve atıl duran geniş iş gücü potansiyelini, değişik kılıklarıyla belirtmeğe çalıştık. Şimdi bu atıl iş gücünün, iktisadî kalkınmaya katılarak dayanak olmasını sağlayabilecek, memleketimizin bir diğer imkânı olarak ortada duran sosyo - kültürel ortamı belirleyen ullanal geleneklerimizden «İmece» ve değişik ekonomik faaliyetlere olan halk katılımlarına değineceğiz.

Bu gün yurdumuzu kuran bütün bölgelerde çok çeşitli yardımlaşma ve dayanışma gelenekleri başattır. Değişik tarzlarda kendini gösteren bu yardımlaşma ve dayanışmaların tümü, «İmece» sözcüğüyle ifade edilmektedir.

Örijini hakkında farklı rivayetlerin belirtildiği imece, İlâhlar, efsaneler diyarı Anadolu'da Hititlerden beri süregelen insancıl bir yardımlaşma halindeki yaşantı geleneğinin adı olarak kullanılmıştır.

1) Bölgesel İmeceden Ulusal İmeceye :

Aşağıdaki tablonda gösterdiği gibi, yurt düzeyinde oldukça yaygın halde bulunan imecenin, biri ekonomik - sosyal, diğeri hukuki olmak üzere iki dayanağı vardır: ortak, tehlikeler, afetler karşısında münferit (tek, tek) korunmayan, yine devletin günümüzedek, modern şekliyle bir yana «jandarına» devletin ilkel şekliyle bile tamamen giremediği ve kalkındıramadığı köysel yerleşme orta-

mında, tek, tek kendilerine yetmeyen bireyler, bu yokluğun ve yetersizliğin yarattığı yoksulluktan kurtulmak amacıyla, işgüçlerini birleştirerek teklerin yenemediği kuşular, kaygılar ve olanaksızlıkları yenmek ve günlük yaşantılarını sürdürmek amacıyla bir diğerine yardıma koşmaktadır.

Hukuki kaynak ise, 18 mart 1924 te çıkarılan 442 nolu köy kanunudur. Bu kanuna göre, köylüden yol, köprü çeşme, cami, okul, köy odası, ark gibi köyün ortak mallarının yapılması istenmekte ve bu amaçla İmece tertip edilmektedir.

Yol, köprü, okul, cami, turistik tesis, elektrik gibi köyün tümünü ilgilendiren çeşitli alanlarda görülen imece, bağ bozma, ev yapma, sap çekme, düğünün masrafına katılma veya düğün yapma, bulgur dövme gibi çok çeşitli alanlar kapsayan uğraşı düzeyinde bireyler veya aileler arasında belirmektedir. (16)

Aşağıda ve onu izleyecek tablolar, İmece'nin Türkiye'de ne ölçüde yaygın olduğunu ve hızlı bir iktisadî kalkınma için, yeni etkili ve aynı zamanda ulusal bir modelin oluşturulmasında ne ölçüde değerli olanaklar sağlayabileceğini açıkca göstermektedir.

Tablo : 8

2) Türkiye'de İmecenin Şehirlere Göre Yayılışı :

İLİ	Köy Sayısı	Köyde İmece		Eğer Varsa	
		Var	Yok	Köyiçi imecesi	Köyde şahıslar arasında
Bingöl	325	262	63	261	4
Muş	366	175	191	157	91
Bitlis	253	199	9	199	—
Van	546	394	152	368	170
Tunceli	414	282	99	283	60
Ağrı	544	396	148	351	250
Hatay	371	210	161	203	13
Mardin	708	173	537	154	22
Erzurum	1039	857	182	856	334
Kars	764	21	17	18	12

(16) Daha fazla bilgi için bk. Prof. Dr. İbrahim Yasa, «Toplum Kalkınması ve köylerimizdeki yardımlaşma Gelenekleri», S. B. R. Dergisi : Mart 1962.

(Tablo 8'in Devamı)

İli	Köy Sayısı	Köyde İmece		Eğer Varsa	
		Var	Yok	Köyü İmecesiz	Köyde şahıslar arasında
Diyarbakır	663	368	295	257	326
Elâzığ	587	509	78	498	69
Siirt	469	260	209	242	120
Malatya	510	425	65	386	100
Adıyaman	339	236	102	230	25
Urfa	644	162	477	129	106
Burdur	209	207	2	205	73
İsparta	208	179	129	177	66
İçel	538	499	39	499	227
G. Antep	572	267	305	238	52
Uşak	247	288	17	216	157
Tekirdağ	282	275	5	275	32
Kırşehir	259	173	86	166	39
Sivas	1281	1111	170	968	573
Yozgat	639	475	161	467	228
Kayseri	491	475	14	467	5
Ankara	1164	924	240	900	201
Konya	949	837	63	836	155
Nevşehir	179	159	20	157	26
Bilecik	254	251	2	250	148
Kocaeli	226	256	1	256	30
Kütahya	617	603	11	602	366
Çankırı	481	450	20	441	177
Bolu	781	764	17	738	249
Sakarya	483	459	24	455	167
Edirne	267	257	4	255	120
Denizli	448	405	43	405	94
Kırklareli	196	189	3	188	95
Antalya	604	575	29	553	252
Erzincan	559	506	53	498	295
Adana	727	588	139	568	271
Maraş	491	388	103	357	122
Niğde	311	246	58	183	95
Toplam	22047	17606	4441	15912	5879
		% 79,8	% 20,1	% 72,1	% 26,6

Kaynak : İmar ve İskân Bakanlığı Köy Envanterlerinden.

Köy yolları, içme suları, elektrik ve okul yapımına halkın maddî gücüne göre yer yer parasel, yer yer fiziksel olarak katılmasını gösteren aşağıdaki 9, 10, 11, 12, 18 tablolardan da anlaşılacağı gibi imecenin tablo 8 de görüldüğü üzere sadece 43 şehrimize inhisar etmediği ve bütün Türkiye'yi kapsadığını ortaya koymaktadır. Tablo 8 de diğer şehirlerimizin ayrıntılı olarak yer almayışı, kesin istatistikî bilgilerin henüz yeterince saptanamamış olmasındandır.

[VI., VII, ve son bölümler bu sayıyı izleyen dergide yer alacaktır.]